

काव्य प्रयोजन -1

प्रयोजन म्हणल्यार उद्देश वा हेतू.

दरेक मनीस कसलेंय काम करताना मनांत कसलो ना कसलो उद्देश वा हेतू दवरुनच तें करता. एकाद्रो मनीस नोकरी करता तेन्ना आपल्याक पगार मेळचो आनी संवसाराचो गाडो ओडपाक मेळचो हो हेतू ताच्या मनांत आसता. एक विद्यार्थी अभ्यास करताना शिकून व्हड जावपाचो हेतू बाळगीता. आवय बापायचो आपल्या भुरग्याचेर बरें संस्कार करपाचो उद्देश आसता. अशें म्हणटात हेतू वा उद्देश मनांत बाळगीनासतना मुखें मनीस लेगीत खंयचेच काम करीना.

काव्याची निर्मिती लेगीत अशीच आसता. काव्याचे निर्मिती फाटल्यान कसलो ना कसलो उद्देश वा हेतू आसताच. काव्य निर्मितीचे हें काम विशिश्ट उद्देश वा हेतू दवरुन जेन्ना कवी करता तेन्ना ताका **काव्य प्रयोजन** अशें म्हणटात.

काव्य प्रयोजन अशें म्हणटाना आमच्या दोळ्यां मुखार दोन कल्पना येतात. पयली - कवी काव्य कित्याक बरयता? म्हणल्यार काव्य बरोवपा फाटलें प्रयोजन कितें? ताची जाप अशी दीवं येता- पुर्विल्ल्या साहित्यकारांनी ह्या प्रस्नाची जाप पुर्विल्ले कल्पने सारकीच दिल्या. पयली मनशाचे जिणेचो हेतू पुरुशार्थ प्राप्ती होच आसतालो. खंयचेंय काम करताना - तातूंतल्यान धर्म, अर्थ, काम आनी मोक्ष हे चार पुरुशार्थ सादतात काय ना हें पळोवप जातालें. त्या भायर कवी काव्य बरयता तो 'स्वांतसुखाय' म्हणल्यार त्या बरपांतल्यान आत्मसमादान मेळटलें ह्या उद्देशान. अशें करताना ताका काव्य बरयल्या उपरांत नामनाय मेळटली, घडये अर्थ प्राप्तीय जातली. आपल्या काव्यांतल्यान संवसाराक उपदेश दिवपाकूय मदत जातली. वयल्या प्रस्नाची जाप म्हणल्यार- कवीच्या नदरेंतल्यान मेळिल्ली कांय काव्य प्रयोजनां.

दुसरी कल्पना -काव्य वाचून वाचकांक कितें मेळटा? ह्या प्रस्नाची जाप अशी काडूं येता- एकाद्र्या मनशाक आपल्या सदच्या जिणेची उबगण आयल्या देखून एकाद्रें काव्य वाचून कांय वगत जायना तो आपल्या जिवितांतली उबगण पयस करपाक सोदता. काव्याच्या काल्पनीक जगांत भितर सरतकच आपल्या जिवितांतल्या उणेंपणाचो ताका विसर पडूं येता. आपल्यो अतृप्त इत्सा, सपनां खरेंपणान न्हय तर कल्पनेच्या जगांत भितर सरून तातूंतल्यान आनंद प्राप्त करूं येता. काव्य वाचून आपलो वेळ पासार करपाक मेळटा. काव्यांतल्या आदर्श गजालींचो आपल्या चालंत जिवीतांत वापर करपाक शकता. आदी. ह्यो मेळिल्ल्यो जापो म्हणल्यार वाचकाच्या नदरेंतली काव्य प्रयोजनां.

काव्य प्रयोजनां विशी संस्कृत आचार्यांची मतां :

भरतमुनीन आपल्या नाटय शास्त्राच्या सुर्वेकच नाटकाचें प्रयोजन सांगताना म्हळां –

“धर्म यशस्यं आयुश्यं हितं बुद्धिविवर्धनम लोकोपदेश जननं नाट्यमेतद् भविष्यति” II

अर्थात -एक नाटय काव्य लेखनाची स प्रयोजनां मानू येतात ती म्हणल्यार - धर्म, यश, आयुश्य, हित, बुद्धीचो विकास आनी लौकीक ज्ञान.

भरतमुनी आपल्या नाट्यशास्त्रात आनीक एकी कडे सांगता-

“दुःखार्तानां श्रमार्तानां शोकार्तानां तपस्वीनां

विश्रान्तिजनं काले नाट्यं मेतद् भविष्यति”

अर्थात्- जो मनीस संवसारांतल्या विविध तापांनी कश्टानी आनी दुखांनी घुस्पला तांका तातूंतल्यान भायर काडपाक आनी ताच्या मनाक विसव आनी खोस दिवपा खातीर नाटकाचो उपेग करप हीच काव्य लेखनाची प्रयोजनां आसात.

अशेंच तरेन अनेक संस्कृत जाणकारांनी काव्याची अनेक प्रयोजनां सांगल्यात ती अशी-

आचार्य भामह-

भरतमुनीच्या नाट्यशास्त्रा उपरांत आचार्य भामह हांचो ‘काव्यालंकार’ हो ग्रंथ उपलब्ध जाता. ह्या ग्रंथांत तांणी काव्य प्रयोजनांचेर चर्चा केल्यांत.

भामहाचे काव्य – प्रयोजना संबंदी मत अशें- धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष तेच परी सगळ्या कलांनी मेळपी निपूणता वांगडा किर्ती आनी आनंदूय फावो जाता तें बेस बरें काव्य. भामहाच्या मतां प्रमाण चार पुरुशार्थ, सगळे कले मदी निपूणता, किर्त मेळोवप आनी खोस उत्पन्न करप हीच काव्याची प्रयोजनां आसता.

तर भामहान सांगिल्ली काव्य प्रयोजनां अशी-

- 1) पुरुशार्थ प्राप्ती
- 2) यश प्राप्ती / नामना मेळोवप / किर्त
- 3) वेव्हारीक गिन्यान
- 4) प्रीत / खोस/ आनंद

आचार्य दण्डी आनी आचार्य विश्वनाथ

आचार्य दण्डी आनी आचार्य विश्वनाथ हांणी जी काव्य प्रयोजनां सांगल्यांत ती लागीं लागीं समान आसात. दोगांयनीय धर्म अर्थ काम मोक्ष म्हणल्यार पुरुशार्थ प्राप्ती आनी वेव्हारीक गिन्यान ही प्रयोजनां सांगल्यांत. विश्वनाथान पुरुशार्थ प्राप्ती हाका चतुरवर्ग फल प्राप्ती अशें म्हणला.

- 1) पुरुशार्थ प्राप्ती
- 2) वेव्हारीक गिन्यान.

आचार्य वामन

आचार्य वामन हांणी काव्य प्रयोजनां सांगताना कवीच्या नदरेंतल्यान ती मांडल्यात.

- 1) प्रीत
- 2) किर्त

आचार्य रुद्रट

आचार्य रुद्रट हांणी काव्य प्रयोजनाचेर अपेक्षे पेक्षा चड विस्तारान चर्चा केल्यात अशें शास्त्रीय जाणकारांचें मत आसात. रुद्रटान कवीक दोळ्यां मुखार दवरून काव्य प्रयोजनां सांगल्यात. तीं अशीं -

- 1) धनप्राप्ती म्हळ्यार अर्थ प्राप्ती
- 2) अनर्थ निवारण म्हळ्यार अशुभ निवारण
- 3) अतुलनीय सूख म्हळ्यार खोस

आचार्य कुंतक

काव्य प्रयोजमना व्यक्त करपाक आचार्य कुंतक फाटी नाशिल्ले. तांणी सांगिल्ली काव्य प्रयोजनां अशी -

- 1) पुरुशार्थ प्राप्ती
- 2) वेवहारीक गिन्यान
- 3) आल्हाद वा आनंद

अभिनव गुप्त

आचार्य अभिनव गुप्त हांणी जीं प्रयोजनां सांगल्यात ती कवी आनी वाचकांक लागू जातात. तांणी प्रीत हाका मुखेल काव्य प्रयोजन मानला. अभिनव गुप्ताच्या म्हणण्या प्रमाण कवीक दोन फळां प्राप्त जाता- प्रीती आनी किर्ती- जाल्यार- वाचकांक गिन्यान आनी प्रीती हाचो लाव जाता. मात गिन्याना पेक्षा वाचकांक प्रीतीचो लाव चड जाव येता.

तांणी सांगिल्ली काव्य प्रयोजनां अशी-

- 1) प्रीत
- 2) किर्त
- 3) वेवहारीक गिन्यान.

आचार्य आनंदवर्धन

आचार्य आनंदवर्धन हो ९व्या शेंकड्याच्या उत्तरार्धात जावन गेलो. तांणी बरयल्या ‘ध्वन्यालोक’ ह्या ग्रंथाचें अवलोकन केल्या उपरांत अशें कळटा की काव्यांत ध्वनी आसप हेंच काव्याचें लक्षण. आनी त्याच ध्वनी निर्मितीक काव्याचें प्रयोजन अशें आमी मानू येता.

आचार्य जगन्नाथ

आचार्य जगन्नाथ १७ व्या शेंकड्यांत जावन गेलो. तांणी ‘रसगंगाधर’ हो काव्य ग्रंथ बरयलो. आचार्य जगन्नाथ हांणी प्रतिभा शक्ती हाका काव्याचें प्रयोजन मानलां. त्या भायर अशुभ निवारण हेंवूय प्रयोजन ते तांच्या बाबतीन घडिल्ल्यान तांणी तें मानून घेतला काय ना हाचेर स्पशटताय ना.

आचार्य लोल्लट

आचार्य लोल्लट हांणी मानिल्ली काव्य प्रयोजनां आचार्य मम्मटा सारखीच आसात.

पुरुशार्थ प्राप्ती म्हणल्यार कितें?

आदल्या काळार मनशाच्या जिणेचो हेतू हो पुरुशार्थ प्राप्ती खातीर आशिल्लो. खंयचेय काम करताना धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष हे चार पुरुशार्थ सादतात काय ना हें पळोवप जातालें. धर्म म्हणल्यार मनशाचें कर्तव्य. प्रत्येकाची लागणूक. शिकप, नोकरी करप, लग्न करप, आवय- बापायचो सांबाळ करप ह्यो आमच्यो लागणूको. अर्थ म्हणल्यार बरी जीण जगपा खातीर मनशाक लागपी पैसो. काम म्हणल्यार- मौज मजा, वासना. वयल्यो सगळ्यो गरजो पुराय जाल्या उपरांत सगळ्या बंधनामतल्यान मुक्त जावप म्हणल्यार मोक्ष. मनशाच्या जिणेंत वयल्यो चारूय गजाली घडटाल्यो तेन्ना ताका पुरुशार्थ प्राप्ती जाली अशें म्हणटाले.

हें सगळें काव्य बरोवन जर कवीक मेळटा जाल्यार ताका पुरुशार्थ प्राप्ती जाली अशें म्हणू येता. आचार्य भामहान ह्या काव्य प्रयोजनाक चड म्हत्व दिला. **(काव्य प्रयोजन- भामह)**

प्रीतः

प्रीत म्हणल्यार आवड. जण एकल्याक आपल्याक जाय तशी जगपाची उमेद आसता. मनीस आपल्या खातीर आपल्या भुरग्या बाळां खातीर जियेता. तो काम करता, पैसे जोडटा. आपल्या वाट्यांक आयिल्ली सगळी कामां तो पुराय करता. सगळीं कर्तव्यां पूर्ण करता. पूण ह्या भायर ताच्या आवडीचो म्हूण एक विशय आसता- कोणाक कवीता बरोवपाक आवडता. कोणाक गावपाक आवडता, कोणाक पेवपाक आवडता, कोणाक वाचपाक आवडता, कोणाक गरोवपाक आवडता अश्यो अनेक आवडी आसता. म्हणल्यार आपल्या पोटा पाण्याची वेवस्ता जातकच मनीस आपल्या आवडीच्या विशयांत लक्ष घालता. होच ताच्या आवडीचो म्हळ्यार प्रीतीचो विशय. हाकाच वामन प्रीत अशें म्हणटा. **(काव्य प्रयोजन – वामन)**
